

07. 17 jaar

broedvogelkartering in het Provinciaal Domein Nieuwenhoven

Peter Bellen

Lindestraat 193

B-3570 Alken

Foto's: Dirk Ottenburghs

Matkop

Vogels bekijken kan rustgevend zijn: dat weet iedere natuurliefhebber. Maar voor wie bijna jaarlijks de broedvogels van een groot bos nauwkeurig in kaart brengt, is het soms een inspannende taak. Die inspanningen maken het wel mogelijk om tendensen van de avifauna te ontdekken. In het Provinciaal Domein Nieuwenhoven werden tijdens het voorjaar van 1993 voor het eerst de vogelterritoria onderzocht. Vandaag, 18 jaar later, is het hoog tijd om een stand van zaken op te maken.

Inleiding

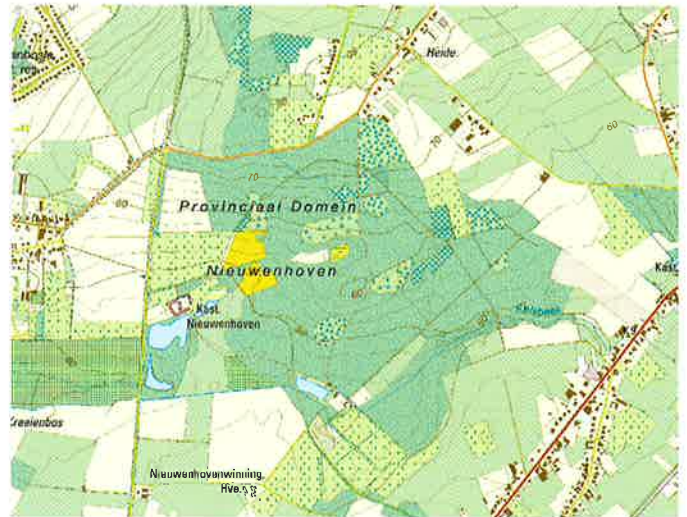
Het Provinciaal Domein Nieuwenhoven in Sint-Truiden (Figuur 1) is met 161 hectare het grootste openbaar bos in Zuid-Limburg. Het bos, ook bekend als het Galgenbos, is een restant van het 'Brudelholthout'. Het gebied ligt in Vochtig-Haspengouw en heeft een kleibodem waar het water nauwelijks doorsijpelt. Overheersende bomen zijn Zomereik, Haagbeuk en Beuk. Ook Linde, Plataan en Rhododendron vind je hier. Het zijn restanten van een vroeger aangelegd Engels parkbos. Het Provinciaal Domein Nieuwenhoven is een oud bos met een grote hoeveelheid staand en liggend dood hout. In de natte delen werden in de zeventiende eeuw een aantal vijvers aangelegd om zoetwatervis te kweken. De visvijver, de Zwarte vijver en de kasteelvijvers zijn op die manier ontstaan.

De inventarisatie

Aantal vogelsoorten

Van 1993 tot en met 2009 werden over heel het domein 84 vogelsoorten waargenomen. Aan de hand van territoriumkartering heeft men broedparen van 60 verschillende soorten opgetekend. Niet-broedvogels die de onderzoekers regelmatig hebben waargenomen in de zomer of winter, zijn onder andere Aalscholver, Blauwe reiger, Fazant, Kokmeeuw, Gierzwaluw, Boerenzwaluw, Huiszwaluw, Kramsvogel, Koperwiek, Ekster, Sijns en Kneu.

Waarnemingen van doortrekkende Bruine kiekendieven, Kraanvogels, Boompiepers, Boomvalk en een zingende Sprinkhaanzanger

Figuur 1. Situering van het Provinciaal Domein Nieuwenhoven

aan het kasteel in 2009 behoren tot de meest spraakmakende. In 2009 liet ook een Paapje zich bewonderen in de buurt van de hondenwei. Carlo Vanderydt en Stijn Raymaekers hoorden in hetzelfde jaar een Regenwulp tijdens een nachtvlinderinventarisatie. In 2010 hebben de onderzoekers nog Zwarte wouw, Kwartel, Oeverloper en Grote zilverreiger als nieuwe soorten genoteerd.

Telmethode

In een periode van 17 jaar werden 60 vogelsoorten opgetekend als broedvogel door middel van territoriumkartering. Dit betekent dat onder meer het baltsgedrag, de zang, roep en het geroffel van al deze soorten werden genoteerd. Op een gestandaardiseerde wijze hebben de onderzoekers, verspreid over het broedseizoen, het domein 8 tot 10 keer bezocht, van een uur vóór zonsopgang tot enkele uren erna. Per seizoen waren er ook enkele nachtbezoeken gepland. De territoriumkartering gebeurde zoals de SOVON-handleiding omschrijft (van Dijk, 2004). Doordat de oppervlakte van het domein te groot is om op één ochtend te tellen, hebben de onderzoekers het gebied in verschillende telgebieden ingedeeld. In 1994, 1995, 2000, 2003, 2004, 2007 en 2009 werden alle soorten en deelgebieden gron-

Tabel 1. Het aantal territoria van de zomervogels met de zeven referentiejaar (kas = omgeving kasteel)

Vogelsoort/Jaartal	1994	1995	2000	2003	2004	2007	2009
Bosrietzanger	0	0	1	0	1	1	2+1(Kas)
Fitis	4	3	1	0	0	0	2
Fluiter	3	0	0	0	0	0	0
Grasmus	0	0	1+1(Kas)	0	0	0	0
Grauwe vliegenvanger	3	10-12	15-17	13-15	15-16	15	15-18
Kleine karekiet	?	?	1(Kas)	1(Kas)	2	2	1(Kas)
Koekoek	1(Kas)	1(Kas)	1(Kas)	1(Kas)	0	0	0
Spotvogel	1	1	0	0	0	0	0
Tijftjaf	45-50	50-55	35-40	45-50	60-65	40-45	40-45
Tuinfluiter	8	16	4	2	8	3	3-4
Veldleeuwerik	1	1	1	0	1	3	1
Wielewaal	2	2	0	0	0	0	0
Zomertortel	4	2	0	0	0	0	0
Zwartkop	50-55	30-35	42	35-40	35-40	40-45	40-45

Fitis

dig geïnventariseerd. Het zijn die gegevens die in deze analyse centraal staan. Tijdens de overige jaren bleef de inventarisatie beperkt tot een aantal bijzondere soorten of een deelgebied.

Resultaten

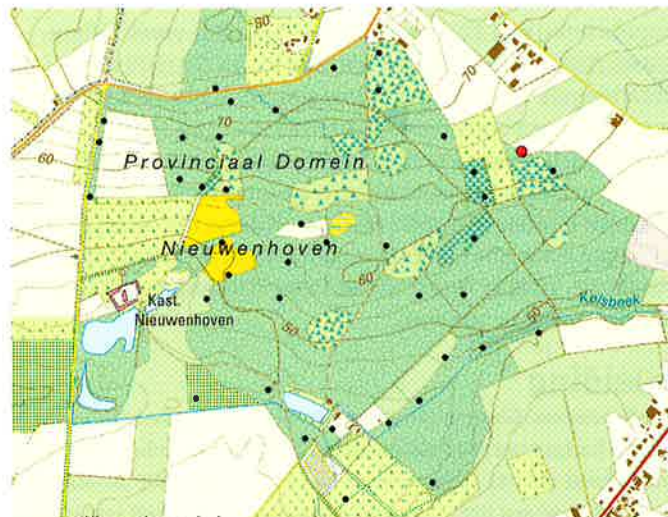
Zomergasten

Uit Tabel 1 blijkt duidelijk dat onder de zomervogels Zwartkop en Tjiftjaf het vaakst op het domein voorkomen. Zowel de Limburgse als de Vlaamse broedvogelatlas stelt dat deze soorten zowel in Haspengouw als in de Kempen in 98-99% van alle telhokken aanwezig zijn. Dat is een opmerkelijk verschil met bijvoorbeeld de Fitis die zich slechts maximaal in 4 territoria heeft laten zien. Deze vogel is dan ook erg zeldzaam in heel Haspengouw (Gabriëls, 1985; Gabriëls *et al.*, 1994). Deze zangvogel nestelt in jong bos en in struweel of verspreid opschietende bomen. In het voorjaar kunnen wel tot 10 zangposten worden opgetekend. Het gaat hierbij om doortrekkers waarvan er mogelijk enkele blijven.

De Vlaamse broedvogelatlas schat de hoogste aantallen van de Grauwe vliegenvanger op vier broedparen per 100 ha. (Vermeersch *et al.*, 2004). In Nieuwenhoven zitten gemiddeld 8 paren per 100 ha. Zowel langs de lichterrijke bospaden als aan de buitenrand werden territoria opgetekend. De Bosrietzanger heeft geprofiteerd van de aanleg van het waterzuiveringsstation en ruigtevegetaties met onder andere riet.

Het riet van één van de vijvers van het kasteel herbergt al jaren een broedpaartje Kleine karekiet. Na 2004 liet deze soort zich niet meer horen, maar werd het riet van de educatieve vijver een broedplaats. Vanaf 2009 is het weer omgekeerd.

In 1999 heeft de provincie enkele terreinen rond het kasteel aangekocht en beplant met loofhout. In de aanplant en de verruigde delen

Figuur 2. Territoria van Tjiftjaf (zwart) en Fitis (rood) in 2007

Tjiftjaf

van het terrein was in 2000 de Grasmus aanwezig. Daarna verdween deze biotoop doordat de jonge boompjes snel groeiden en de ruigtes verdwenen.

Als je de zeven referentiejaar naast elkaar legt, merk je dat het aantal broedparen van de korteafstandstrekkingen Zwartkop en Tjiftjaf de laatste jaren stabiel blijven, nadat ze een tijdlang op en neer gingen. Deze soorten doen het tamelijk goed in Nieuwenhoven. Beide soorten zoeken voedsel in de kruin. De aanwezigheid van vele hoge bomen als habitat spelen in hun voordeel, net als hun voorkeur om te overwinteren in het warme Spanje en Noord-Afrika. De aantallen van de Tuinfluiter, een van de langeafstandstrekkingen, gaan sterk achteruit. De Tuinfluiter verkiest een jonge aanplant met een goed ontwikkelde struiklaag. Zijn territoria omvatten de mantel-zoomvegetatie in het domein bij de parking, het bezoekerscentrum en het kasteel.

Voor de andere langeafstandstrekkingen is het beeld negatiever. Niet alleen Spotvogel en Fluiter, maar ook Wielewaal en Zomertortel hebben al lang geen territorium meer op het domein. De onderzoeker De Bethune die een halve eeuw lang (1950-2001) een kilometer hok in Kortrijk heeft geïnventariseerd, kwam tot dezelfde vaststelling. De klimaatwijziging, het pesticidengebruik in het overwinteringsgebied en ook het afschot hebben onder de bosvogels vooral een belangrijke impact op de langeafstandstrekkingen. Elk jaar worden in de landen

aan de Middellandse Zee gemiddeld enkele miljoenen Zomertortels en Wielewalen neergeschoten (Hirschfeld & Rodts, 2010). De Wielewaal heeft een echte voorkeur voor oude populierbestanden. Dat de populieren aan de buitenzijde van het domein zijn gekapt, is vermoedelijk de reden waarom deze prachtige vogel wegblijft.

Maar er is hoop. Eenmalige waarnemingen van Fluiters en Wielewaa in de laatste jaren doen het beste vermoeden. Hopelijk mag het domein ze binnenkort opnieuw als broedvogel verwelkomen.

De Koekoek is sinds 2004 niet meer rond het kasteel te horen.

Figuur 2 toont de verspreiding van de territoria van Tjiftjaf en Fitis in 2007. De territoria van de Tjiftjaf liggen verspreid over het domein. Vanaf 2009 zijn er opnieuw twee territoria van Fitis op een plek met jonge boomopslag en zeer veel ondergroei. Niet toevallig zit deze zangvogel langs een weide. De Fitis gebruikt immers dor gras om een nest te maken.

Mezen

Uit Tabel 2 is duidelijk dat Koolmees en Pimpelmees de vaakst voorkomende mezensoorten zijn in Nieuwenhoven. Uit voorgaand onderzoek blijkt dat dit in heel Haspengouw het geval is (Gabriëls et al., 1994; Vermeersch et al., 2004). In Nieuwenhoven is de aanwezigheid van verschillende broedparen Zwarte mees en Kuifmees wellicht te danken aan kleinere naaldboutpercelen en alleenstaande grote naaldbomen. Beide soorten komen in de Kempen vaker voor, waar ze vooral in de uitgestrekte naaldboutpercelen broeden.

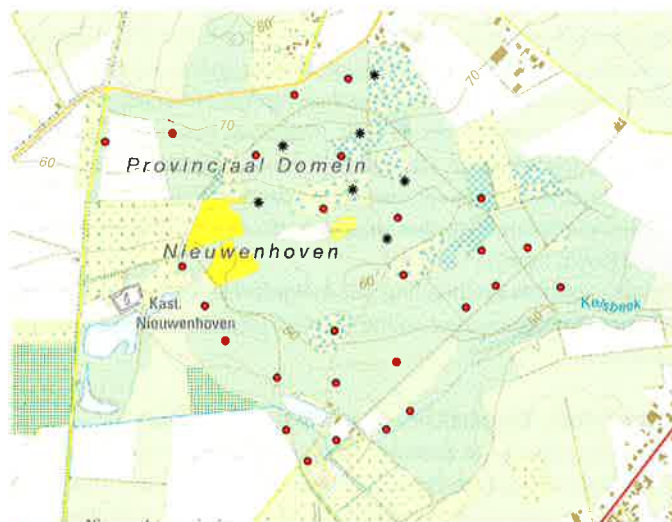
Het aantal territoria van de Glanskop is door de jaren heen constant gebleven. De Matkop daarentegen is zeer sterk teruggevallen en is de laatste jaren niet meer te horen. In Vlaanderen is het aantal getelde Matkoppen op 20 jaar tijd afgenomen met 97 % (Herremans, 2010). De belangrijkste oorzaak is mogelijk de klimaatgevoeligheid van de soort (Huntley et al., 2007).

Zowel de aantallen van Koolmees, Pimpelmees, Zwarte mees als Kuifmees kennen een lichte stijging of blijven stabiel. Dat is mogelijk het gevolg van de talloze aanwezige holen in het bos, door de aanwezigheid van veel dood staand hout.

Figuur 3 toont de verspreiding van de broedparen van Koolmees en Zwarte mees in 2007. De Koolmees is verspreid aanwezig op het domein. De Zwarte mees daarentegen laat zich vooral zien in de naaldboutbestandjes.

Standvogels

De talrijkste vertegenwoordigers (Winterkoning en Roodborst) kwamen tijdens de Vlaamse atlasperiode (Vermeersch et al., 2004) in 99 % van de atlashokken voor.

Figuur 3. Territoria in 2007 van Koolmees (rood) en Zwarte mees (zwart)

Koolmees

Tabel 2. Het aantal territoria van de mezen in de zeven referentiejaar

Vogelsoort/Jaartal	1994	1995	2000	2003	2004	2007	2009
Glanskop	10-11	10-11	10-12	8	10-11	10	10-12
Koolmees	25-30	30-35	20-25	25-30	35-40	30-35	35-40
Kuifmees	0	0	3	3	5-6	3-4	3-4
Matkop	2	4 + 1(Kas)	8	7	10-12	3	0
Pimpelmees	25-30	31	13 ↑	25-30	30-35	30-35	30-35
Startmees	2	2	?	?	3	1-3	1-3?
Zwarte mees	1	1	5	4-5	5-8	7	6-8

De populatie van beide soorten schommelt sterk. Dat is (ten dele) te verklaren door het klimaat. Van 1996, toen de winter erg streng was, kromp de broedpopulatie van Roodborst en Winterkoning, twee wintergevoelige soorten, met de helft. Algemeen beschouwd gaat het met deze soorten goed. De aantallen van Zanglijster zijn bemoedigend, als je rekening houdt met het feit dat er in Frankrijk jaarlijks 14 miljoen exemplaren worden weggevangen of afgeschoten (Hirschfeld & Rodts, 2010).

Figuur 4 toont de verspreiding van de Winterkoning in 2007. Dit zeer actieve zangvogeltje kiest vooral plaatsen uit met veel ondergroei en dood hout.

Spechten, Boomklever en Boomkruiper

Dat de Boomklever en Boomkruiper oude loofbossen verkiezen, kan je zien aan de hoge aantallen. Het Provinciaal Domein Nieuwenhoven herbergt alle spechtensoorten die in Vlaanderen voorkomen. De Kleine bonte specht is slechts met één territorium vertegenwoordigd en laat zich dus minder zien en horen dan de Grote bonte specht.

In 2006 maakte ook de Middelste bonte specht zijn intrede in het domein. Dat past in de uitbreiding van de soort naar het noorden. Tussen 1995 en 2002 werden in Wallonië 1500-3000 paartjes opgetekend. Oudere en structuurrijke bosgebieden, in combinatie met extensief bosbeheer, hebben een grote aantrekkingskracht. Zeer belangrijk hierbij is de aanwezigheid van gezonde, oude zomereiken (Pasinelli & Hegelbach, 1997). Dit is het geval in de buurt van de Zwarte vijver waar de soort zich de laatste jaren goed thuis voelt.

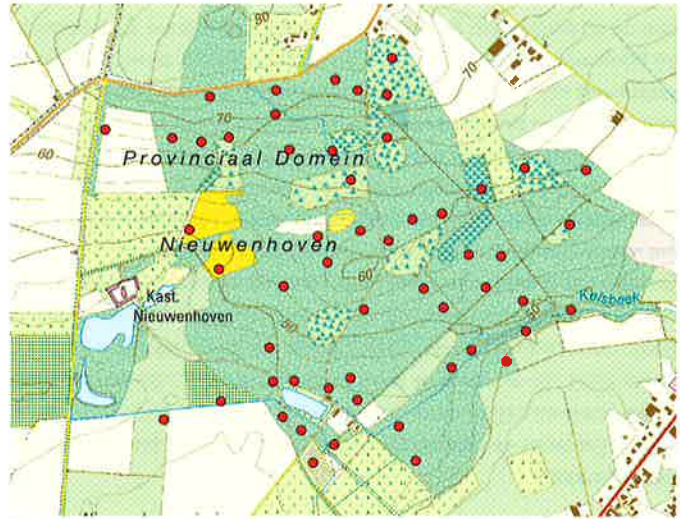
In het Provinciaal Domein is ook de Zwarte specht een broedvogel. Hij verkiest oude bossen met genoeg dood hout. Elk jaar verhuist hij naar een andere broedboom.

Hoewel de Groene specht niet echt een bosvogel is, is de soort goed vertegenwoordigd in Nieuwenhoven.

Figuur 5 toont aan dat de Grote bonte specht verspreid zit over het domein. De enige Zwarte specht kiest elk jaar een nieuwe nestlocatie uit.

Andere broedvogels

Gegevens over de territoria van Houtsnip, Ransuil en Kerkuil zijn onvolledig. De eigenaar van het kasteel bevestigde wel dat er jaarlijks

Figuur 4. Territoria van Winterkoning in 2007

Winterkoning

Tabel 3. Het aantal territoria van de Standvogels in de zeven referentie jaren

Vogelsoort/Jaartal	1994	1995	2000	2003	2004	2007	2009
Groenling	1	1	0	0	0	0	0
Grote Lijster	3	4	2	2	2	3	2
Heggenmus	10	7	5	4	9	3	6-8
Huisemus	3	5	0	0	0	0	0
IJsvogel	0	0	0	0	0	1	0
Merel	49	44	12	30-40	45-50	30-40	45-50
Roodborst	75-80	70-75	20-30	35-45	55-60	50-55	45-50
Spreeuw	20-25	25-30	10-15	10-15	15-20	15-20	10-15
Vink	30-35	30-35	15-20	15-20	30-35	25-30	20-25
Winterkoning	65-70	75-80	30-35	45-50	70-75	45-50	45-50
Witte kwikstaart	1	0	1		1	0	1
Zanglijster	25-30	20-25	7-9	5-10	15-20	8-10	20-25

Groene Specht

een Kerkuil en Ransuil broeden. Van de Bosuil kan er een schatting van 4 tot 6 broedparen gemaakt worden.

Jaarlijks worden 1 tot 2 broedparen van Buizerd, 1 broedpaar van Havik en 1 territorium van Sperwer genoteerd. De Torenvalk brengt zijn kroost jaarlijks groot in de Nieuwenhovenwinning.

Ook exoten vinden hun weg naar Nieuwenhoven. De Nijlgans werd waargenomen vanaf 2000 en heeft in 2004 in de buurt van de kasteelvijvers gebroed.

De laatste jaren hebben twee koppels Canadese gans de vijvers van het kasteel uitgekozen als hun broedplaats. In de zomer zijn de volwassen exemplaren en hun jongen te zien aan de visvijver vlak bij het bezoekerscentrum.

De Holenduif doet het met een jaarlijks gemiddelde van 10 broedparen zeker niet slecht. Doordat de bomen ouder worden en het aantal nestholtes dus toeneemt, blijft het aantal stijgen.

De aantallen van de Goudhaantjes schommelen sterk, aangezien ze zeer gevoelig zijn voor vrieskou. In 2009 werd geen enkele Vuurgoudhaan gehoord, terwijl in 2004 nog 7 exemplaren werden geteld. Juiste gegevens over broedgevallen van Zwarte kraai en Gaai zijn niet voorhanden. De Kauw is aanwezig met twee kolonies nabij de Zwarte vijver.

Besluit

Het Provinciaal Domein Nieuwenhoven is een belangrijk gebied voor broedvogels in Haspengouw. Het aantal typische bosvogels ligt hier hoog. Zeventien jaar territoriarkartering toont aan dat de meeste soorten het goed doen, weliswaar met enkele belangrijke uitzonde-

Figuur 5. Territoria van Grote bonte specht (rood) en Zwarte specht (zwart) in 2007

ringen. Deze trends komen overeen met de algemene toestand in Vlaanderen.

De hoge dichtheden van holenbroeders, zoals spechten, zijn te danken aan het ouder worden van het bos en de aanwezigheid van veel dood hout. In het nieuwe bosbeheerplan is gekozen om het aandeel dood hout voldoende hoog te houden. Dat is voor de meeste bosvogelsoorten erg belangrijk.

Referenties

- DE BETHUNE, G., 2003. Vijftig jaar evolutie van broedvogels in een km hok bij Kortrijk. <http://vwg.natuurkoepel.be/archief/DeStilleLente.pdf>.
- GABRIELS J., J. STEVENS & P. VAN SANDEN, 1994. Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep, provincie Limburg. 366 pp.
- HERREMANS, M., 2010. 20 jaar PTT-tellingen, grootste winnaars en verliezers Natuur.oriolus. Jrg. 76 Nr. 4: 113-121.
- HIRSCHFELD, A. & J. RODTS, 2010. Jacht op trekvogels – Europese afschotcijfers om van te duizelen. Mens & Vogel. Jrg. 48, nr. 3 (2010) 40-49.
- HUNTLEY, B., R. GREEN, Y. COLLINGHAM & S. WILLS, 2007. A climatic atlas of European breeding birds. Durham University, The RSPB and LYNX Edicions. Barcelona. 521p.
- PASINELLI, G. & J. HEGELBACH, 1997. Characteristics of trees preferred by foraging Middle Spotted Woodpecker *Dendrocopos medius* in northern Switzerland. *Andrea* 85 (2): 203 - 209.
- VAN DIJK, A.J., 2004. Handleiding Broedvogel Monitoring Project Broedvogelinventarisatie in proefvlakken. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen. 50p.
- VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIELS & B. VAN DER KRIEKEN, 2004. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 496 pp.

Tabel 4. Het aantal territoria van de Spechten, Boomklever en Boomkruipers in de zeven referentie jaren

Vogelsoort/Jaartal	1994	1995	2000	2003	2004	2007	2009
Boomklever	10-15	5-10	10-15	15-18	25-30	25-30	20-25
Boomkruiper	10-15	15-20	7-11	15-20	25-30	20-25	20-25
Groene Specht	6	12-14	8	8	10-12	13	10-12
Grote Bonte Specht	11-13	15-17	16-18	15-20	15-20	15-20	15-20
Kleine Bonte Specht	?	1	1	1	1	1	1
Middelste Bonte Specht	0	0	0	0	0	1	1+2?
Zwarte Specht	1	1	1	1	1	1	1